

ZNAČILNOSTI RAVNANJA S PREBEGLIMI IN ZAJETIMI PRIPADNIKI ZVEZNIH SIL V OSAMOSVOJITVENI VOJNI 1991 V POMURJU

Sprejeto

26. 2. 2023

Recenzirano

9. 9. 2023

Izdano

25. 10. 2023

ALOJZ ŠTEINER

Zveza slovenskih častnikov, Ljubljana, Slovenija.

E-pošta: steinera@hotmail.com

DOPISNI AVTOR

steinera@hotmail.com

Povzetek Osamosvojitvena vojna leta 1991 v Pomurju je predstavljena v številnih publikacijah. V njih so tudi informacije o ravnanju s prebeglimi in ujetimi pripadniki ter zbirnih centrih o vojnih ujetnikih. Prispevek temelji na proučevanju in analizi tematike, pri tem pa odstira nekatere še nepojasnjene zadeve. Obenem se skozi objektivno predstavitev tematike, kaže značaj slovenske osamosvojitvene vojne.

V prispevku so opisana izhodišča za odpoklic in poziv za pristop pripadnikov JLA v slovenske obrambne sile in terminološke zadrege v odnosu na mednarodno vojno pravo in prakso v Sloveniji leta 1991. Pojasnjena je funkcionalna razmejitev in odgovornosti glede zbirnih centrov med teritorialno obrambo (TO) in organi za notranje zadeve (ONZ). Opisano je nastajanje in delovanje zbirnih centrov za vojne ujetnike (CVU) z nekaterimi posebnostmi v Pomurju. K temu je dodana primerjava števila prebeglih in zajetih v spopadih v Sloveniji in Pomurju 1991 s kazalniki številčnega stanja. Ugotovitvam iz raziskave sledijo zaključki in sklepi. Nekatere od teh so takšni, kot do sedaj še niso bili predstavljeni.

Ključne besede:

osamosvojitvena
vojna
1991
v
Pomurju,
vojni
ujetnik,
prebežnik,
zbirni
center,
mednarodno
vojno
pravo.

CHARACTERISTICS OF THE TREATMENT BY PRISONERS OF WAR AND CAPTURED MEMBERS OF FEDERAL FORCES DURING THE 1991 INDEPENDENCE WAR IN POMURJE

ALOJZ ŠTEINER

Association of Slovenian Officers, Ljubljana, Slovenia.
E-mail: steinera@hotmail.com

CORRESPONDING AUTHOR
steinera@hotmail.com

Accepted
26. 2. 2023

Revised
9. 9. 2023

Published
25. 10. 2023

Abstract Independence War 1991 in Pomurje is presented in numerous publications. They also contain information of the treatment by prisoners of war and captured members of federal forces and prisoners' assembly points. The paper is based on the survey and analyses of a subject, considering some of the non-clearing matters. At the same time, through an objective presentation, the character of the Slovenian independence war is shown.

The paper describes the recall and appeal for the accession of JLA members to the Slovenian Defence Force and terminological embarrassments in relation to international law of war and practice in Slovenia in 1991. The functional demarcation and responsibilities for prisoners' assembly points between territorial defence and the Internal Affairs Authorities is explained. Also, the formation and operation of prisoners' assembly points and centers, with certain specificities in Pomurje, are described. To this is added a comparison of the number of deserted and captured in conflicts in Slovenia and Pomurju 1991 with the indicators of the numerical status. The findings of the survey are followed by conclusions and conclusions. Some of these are as they have not been presented before.

Keywords:
Independence
War
1991
in
Pomurje,
prisoner
of
war,
captured
member,
prisoners'
assembly
point,
international
law
of
war

1 Uvod

Tri desetletja sodelujem pri proučevanju vojaško-obrambnih vidikov procesa osamosvojitve in vojne za samostojno državo. Pri tem tudi v Pomurju, kjer je publicirano preko petnajst različnih del¹ o tem pomembnem dogodku slovenske zgodovine. Vendar se do sedaj še nisem lotil poglobljene raziskave tematike ravnanja s prebeglimi in zajetimi pripadniki. Tudi zato bodo nekatere ugotovitve in sklepi takšni, kot do sedaj še niso bili predstavljeni. Dejstvo, da sem bil neposredni udeleženec na eni izmed strani v spopadu, zahteva posebno mero objektivnosti in distance pri obravnavi vprašanj povezanih z zajetimi in prebeglimi pripadniki zveznih sil.

V prispevku kot izhodišče opisujem odpoklic in poziv Predsedstva Republike Slovenije za pristop pripadnikov JLA v slovenske obrambne sile in k temu dodajam terminološke zadrege v odnosu na mednarodno vojno pravo in prakso v Sloveniji leta 1991. Potem pa se osredotočim na pojasnitev funkcionalne razmejitev glede zbirnih centrov med teritorialno obrambo (TO) in organi za notranje zadeve (ONZ) oziroma milico in opišem nastajanje in delovanje zbirnih centrov za vojne ujetnike (CVU) z nekaterimi posebnostmi v Pomurju. Izvedem tudi primerjavo funkcioniranja in procesov med različnimi centri, ki so bili vključeni v reševanje obravnavane tematike. Primerjam kazalnike prebeglih in zajetih v spopadih v Sloveniji in Pomurju 1991 s kazalniki številčnega stanja v zbirnih centrih.

V razpravi o ugotovitvah in posebnostih poskušam odgovoriti na vprašanja, koliko in kako so dogajanja na tem področju vplivala na izhod vojaškega spopada, koliko so bila ta vprašanja v praksi posebna in kako se je to odražalo na značaj vojne v Pomurju. K temu dodajam še druge ugotovitve, ter dodajam zaključke in sklepe.

Pri raziskavi in pripravi prispevka je uporabljena opisna metoda in metoda analize pisnih virov ter dostopnih številčnih kazalnikov. Z nestandardiziranimi intervjuji z neposrednimi udeleženci in poznavalci takratnih dogodkov preverjam ugotovljena dejstva. Pri tem se naslanjam tudi na vedenja in spoznanja z osebno udeležbo v pokrajinskem štabu za Teritorialno obrambo v Mariboru. Raziskava je potekala od septembra 2022 do februarja 2023 tako, da sem lahko del ugotovitev predstavil in

¹ Več o tem glej: Šteiner, 2022, str. 64-66.

preveril in dopolnil tudi na posvetu treh domoljubnih in veteranskih organizacij Pomurja, v Domu kulture Puconci 2. decembra 2022.

2 Odpoklic in poziv za pristop v slovenske obrambne sile

Za pojasnitev odpoklica in poziv za pristop v slovenske obrambne sile naj na citiram sklep št. 2 s 44. seje Predsedstva Republike Slovenije, z 27. junija 1991:

2. Predsedstvo Republike Slovenije zato na podlagi 14. člena ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti Republike Slovenije in neodvisnosti Republike Slovenije (Ur. list RS, št. 1/91) odpoklicuje vse aktivne starešine in civilne osebe iz Republike Slovenije, ki so v službi v Jugoslovanski armadi. Republika Slovenija jim bo zagotovila zatečene statusne in socialne pravice v skladu z zakonom.

Predsedstvo Republike Slovenije poziva vse starešine in vojake, ki so na služenju vojaškega roka v Jugoslovanski armadi, da ne sodelujejo v agresiji na Republiko Slovenijo. Predsedstvo Republike Slovenije pričakuje, da starešine in vojaki, državljani drugih republik ne bodo sodelovali pri izvrševanju ukazov, ki z vojaško silo ogrožajo suverenost Republike Slovenije. Predsedstvo Republike Slovenije jim v nastalih razmerah ne bo moglo zagotoviti varnosti na območju Republike Slovenije kar še posebej velja za vojake nabornike, ki so na služenju vojaškega roka.²

Pomembno pa je dodati tudi 4. točko s 45. seje Predsedstva Republike Slovenije, z 28. junija 1991, ki pravi takole:

4. Predsedstvo je ponovno pozvalo vse starešine in vojake, ki so na služenju vojaškega roka v JA, naj ne sodelujejo v agresiji na Republiko Slovenijo in da naj zapustijo enote JA. Predsedstvo je izrazilo pričakovanje, da starešine in vojaki državljani drugih republik, ne bodo več sodelovali pri izvrševanju ukazov, ki z vojaško silo ogrožajo suverenost RS.³

Uresničitev odpoklica zveznih pripadnikov JLA je temeljila na sprejetih slovenskih normativnih rešitvah na področju ljudske obrambe vključno z zakonom o vojaški

² Zapisnik prvega dela 44. seje Predsedstva Republike Slovenije 27. 6. 1991, akt SZ, PRS št. 800-03-19/91, z 27. 6. 1991 (Repe 2004, str. 41).

³ Zapisnik 45. seje Predsedstva Republike Slovenije 28. 6. 1991, akt SZ, PRS št. 800-03-21/91, z 28. 6. 1991 (Repe 2004, str. 44).

dolžnosti⁴. Predsedstvo Republike Slovenije je 15. maja 1991 sprejelo ukrepe za pripravljenost, ki so bili podlaga za načrtovanje prevzemanja institucij in pripadnikov JLA na območju Republike Slovenije in načrtovanje zbirnih centrov Teritorialne obrambe. Zatem pa je Predsedstvo 25. junija 1991, na podlagi 4. člena ustavnega zakona za izvedbo ustavnih amandmajev XCVI in XCVII k ustavi Republike Slovenije na področju ljudske obrambe, izdalo odredbo o podreditvi poveljstev, enot in zavodov JLA v TO RS⁵. Obenem je sprejelo že citirani sklep o odpoklicu vseh aktivnih starešin in civilnih oseb, ki so v službi v JLA in poziv vsem starešinam in vojakom, ki so na služenju vojaškega roka v JLA, da ne sodelujejo v agresiji na Republiko Slovenijo.

Začetek bojnih aktivnosti JLA v Sloveniji je zaradi njihovega nejasnega ali neprepoznavnega namena⁶ slovensko zamisel za izvedbo razdružitve po razglasitvi samostojnosti spremenil, predvsem pa pospešil proces razgradnje oziroma celo razpada zvezne vojske.

V času osamosvojitvene vojne se v Sloveniji vzpostavita dve vrsti zbirnih centrov. V TO so to Zbirni centri (ZC TO) po načrtu Jezero za sprejem vojakov, gojencev, aktivnih vojaških oseb in civilnih oseb ter vojakov po pogodbi iz JLA. Z začetkom agresije na Republiko Slovenijo in s pojavi vojnega delovanja, se v pristojnosti Ministrstva za notranje zadeve (MNZ) oblikujejo Zbirni centri za vojne ujetnike (CVU), kot je to opredeljeno po mednarodnem vojnem pravu. K temu je treba omeniti še tretjo vrsto zbirnih centrov. Pri zbirnih centrih za begunce (BZC), ki so bili v pristojnosti Civilne zaščite (CZ) in Rdečega križa Slovenije (RKS) se ti na

⁴ Uradni list RS, štev. 18/91, z 27. aprila 1991.

⁵ Glej: Odredbo o podreditvi enot, zavodov in poveljstev JLA na ozemlju Slovenije v sestav Teritorialne obrambe Slovenije (akt RŠTO, SZ, št. 804-03/406, z 25. junija 1991). Odredbo je RŠTO še isti dan posredoval PŠTO. Po tej odredbi so PŠTO skupaj z ObmŠTO postali nadrejeni korpusnemu poveljstvu, njegovim podrejenim enotam in zavodom JLA na njihovem območju pristojnosti. Za primer Vzhodnoštajerske pokrajine glej: akt 7. PŠTO, SZ, št. 804-03/183, z 25. junija 1991.

⁶ Predsedstvo Republike Slovenije je na 44. seji 27. junija 1991 začetek bojnih aktivnosti na območju Slovenije, ocenilo kot »neposredno nasilno intervencijo JLA in poizkus trajne okupacije Republike Slovenije«. Glej: Zapisnik prvega dela 44. seje Predsedstva (Repe, 2004, str. 40, dokument 13) in primerjaj s Sporočilom javnosti s 44. seje Predsedstva kjer se navaja: »Predsedstvo je ocenilo, da predstavljajo premiki enot JLA, sporočilo V. vojaškega območja in nasilnost ter brezobzirnost posega jugoslovanske vojske, agresijo na samostojno in suvereno Republiko Slovenijo ter poskus njene trajne okupacije«. (Repe, 2004, str. 42, dokument 13).

območju Slovenije najprej označujejo z informativni centri⁷, po širjenju vojnih delovanj na območje Hrvaške in s pojavi množičnih civilnih beguncev, pa dobivajo svojo primarno vlogo in oznako. Če povzamem, za vprašanja razdružitve in pristopa pripadnikov zvezne vojske v TO so tako bili namenjeni ZC TO, za prebegle in zajete pripadnike zveznih sil zaradi vojnih spopadov pa CVU, medtem, ko so za begunce skrbeli BZC. Ti se s prebeglimi vojaškimi osebami srečujejo ob zaključku vojaških spopadov v Sloveniji, ponovno pa z ugasnitvijo CVU⁸. V praksi navedena razmejitev ni bila enostavna in so se nekateri postopki prepletali, najprej med ZC TO in CVU, kasneje pa med CVU in BZC, kar bom še pojasnjeval.

3 Terminološke zadrege in praksa glede na mednarodno vojno pravo

Do 25. junija 1991 so v Sloveniji veljali jugoslovanski predpisi o uporabi pravil mednarodnega vojnega prava (MVP) v oboroženih silah⁹. Z ustavnimi amandmaji in predpisi s katerimi se je urejala slovenska osamosvojitve se tega vprašanja niso dotikali, ker Slovenija uradno ni bila mednarodno-pravni subjekt, tudi ni uspela ratificirati in priznati pogodb in drugih aktov mednarodnega prava. Ostala so tako le splošne zaveze in običaji mednarodnega prava in pričakovanja, da jih bosta skladno z jugoslovanskimi predpisi, spoštovali obe strani¹⁰. V praksi so slovenskim obrambnim silam 30. junija 1991 posredovana Pravila o ravnanju z vojnimi ujetniki s priložo o Ženevski konvenciji o zaščiti vojnih žrtev.

Že omenjeni predpisi poznajo termin vojni ujetnik in ga konvencije opredeljujejo, da je to pripadnik ene izmed kategorij oboroženih sil, ki preide pod oblast nasprotnika. Pogojno bi lahko rekli, da je z terminom vojni ujetnik bilo opredeljeno tudi ujetje, čeprav v posredovanih navodilih to ni bilo podrobno razčlenjeno. Termini prebežnik ali dezertar, pristopnik, pa tudi vračanje vojnih ujetnikov v prej

⁷ Centre s katerimi upravlja CZ in sodeluje RKS in jih poimenujejo kot informativni centri v času osamosvojitvene vojne skrbijo za odhod vojakov JLA, ki so iz te prebegnili ali si jih po zahtevi sorodnikov izpustili iz enot. O informativnih centrih Brvar (2021, str. 121) citira Ploja in navaja, da so ti delovali od 3. do 7. julija 1991, ko je bila največja dinamika odhoda zajetih in prebeglih iz Slovenije.

⁸ Med njimi so v BZC po 21. avgustu 1991 bile tudi osebe, ki so prebegle iz enot JLA v ostalih predelih Jugoslavije.

⁹ Glej: Predpisi o uporabi pravil mednarodnega vojnega prava v oboroženih silah SFRJ, ki vsebuje odredbo o uporabi pravil

¹⁰ Po jugoslovanskem tolmačenju MVP bi primer vojaške akcije v Sloveniji junija in julija 1991 domnevno uvrščali med nemednarodne oborožene spopade, ki potekajo na območju ene države med njenimi oboroženimi silami in odpadniškimi oboroženimi silami ali drugimi oboroženimi skupinami, za kar pa je bilo nevedno, da velja dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam z 12. avgusta 1949 (II protokol) iz leta 1977 (ZSLO, 1989, str. 22, tč. 16).

omenjenih pravilih niso bili opredeljeni¹¹. Bili pa so uporabljeni zato v nadaljevanju nekaj razmišljanj ali spoznanj.

Po Navodilu za sprejem vojakov, gojencev, aktivnih vojaških oseb in civilnih oseb ter vojakov po pogodbi¹² se na podlagi odloka Predsedstva Republike Slovenije o odpoklicu iz JLA v 1. točki uporabljata dva termina in sicer predčasni odhod iz JLA za vse vojaške obveznike Republike Slovenije v JLA. Te osebe so torej zapustile (predčasno odšle) oziroma prebegle iz JLA, ker jim kakršen koli nedovoljen odhod ni bil dovoljen ali omogočen. Prebegle osebe oziroma prebežniki, pa niso bili samo iz enot JLA v Sloveniji, ampak tudi iz drugih območij. Skladno z MVP so jih v JLA, ponekod pa tudi v ONZ označevali z dezertjerji. Drugi termin je bil namenjen prostovoljnemu odhodu gojencev iz vojaških šol v JLA, odhodu aktivnih vojaških oseb in civilnih oseb na službi v JLA ter vojakov po pogodbi. Ti so bodisi najavili ali zahtevali prekinitev službovanja ali zapustili mesta in enote v katerih so bili zaposleni in so jih v JLA prav tako označevali z dezertjerji ter proti njim celo sprožali disciplinske in sodne postopke. V Sloveniji so jih označevali kot pristopnike, v primeru, da so podpisali izjavo o prestopu v TO RS¹³. S tem so jim ostale vse zatečene statusne in socialne pravice in so bili razporejeni v stalno sestavo TO. Tudi gojenci vojaških šol so imeli možnost prevedbe v aktivni sestav TO. Nekateri med pristopniki so v ŠTO tudi takoj začeli delati (službovati), spet drugi pa so bili poslani v zbirne centre, v začetku ZC TO, zatem pa v CVU.

¹¹ Teh terminov ne najdemo niti v sodobnem slovenskem učbeniku Mednarodno pravo oboroženih spopadov (Sancin et. al. 2009).

¹² Navodilo je 10. junija 1991 izdal Republiški sekretariat za ljudsko obrambo, dokument z oznako 801/303.

¹³ Zato v virih zasledimo tudi izraz pristopnik.

4 Funkcionalna razmejitev glede zbirnih centrov med TO in ONZ

Načrt za formiranje ZC TO za pripadnike JLA je v pokrajinskem in območnih štabih na območju Vzhodnoštajerske pokrajine izdelan teden dni pred začetkom osamosvojitvene vojne. 7. PŠTO Maribor je na podlagi dveh ukazov RŠTO¹⁴ 14. junija 1991 izdal ukaz za izdelavo Načrta za formiranje zbirnih centrov¹⁵. Rok za izdelavo načrta je bil 20. junij. Kot strokovna podlaga je bilo določeno že omenjeno Navodilo za sprejem vojakov, gojencev, aktivnih vojaških oseb in civilnih oseb ter vojakov po pogodbi iz JLA.

Vloga in naloge za vzpostavitev in delovanje ZC TO so dodeljena učnim četam TO¹⁶. Teh je v strukturi vzhodnoštajerske TO bilo šest, ZC TO pa skupaj pet, ker je na območju vsakega območnega štaba oblikovan po eden. Na območju Pomurja sta bila načrtovana 757. zbirni center v 75. ObmŠTO (Murska Sobota) s prvotno predvideno lokacijo na Gradu¹⁷ in 737. zbirni center v 73. ObmŠTO (Ljutomer) v Zgornjih. Ivanjih. Mobilizacija rezervne sestave učnih čet je izvedena do 26. junija 1991. Z ukazom RŠTO z 25. junija 1991¹⁸ je določeno, da zbirne centre formirajo do 26. junija 1991 do 6.00 ure.

Po mobilizaciji učnih čet TO, ki so prevzele vlogo upravljanja in delovanja zbirnih centrov TO, je njihov namen dvojen. Najprej so v funkciji zbiranja in selekcije prebeglih in pristopnih pripadnikov JLA. Zatem pa začnejo z dousposabljanjem tistih vojaških obveznikov, ki so zapustili zvezne enote in te obveznosti še niso zaključili. Z začetkom agresije zbirni centri TO sprejemajo tudi zajete pripadnike zveznih sil angažiranih v agresiji na Slovenijo že 27. junija 1991, množično pa se tako

¹⁴ Ukazu RŠTO za formiranje zbirnih centrov z oznako LO DT št. 804/03-173, z 23. maja 1991 je 12. junija 1991 sledilo še Dopolnilo k ukazu za formiranje zbirnih centrov z oznako SZ 804-03/283.

¹⁵ Ukaz 7. PŠTO šte. LO VTSZ-804-03/143, z 14. junija 1991.

¹⁶ Pehotne učne čete TO so bile namenjene za organizacijo in izvajanje usposabljanja vojaškega osebja v teritorialni obrambi v vojnem času, bodisi kot vojaško strokovno dousposabljanje ali osnovno vojaškostrokovno usposabljanje. Za eno učno četo, ki je imela 18 formacijskih mest, je bilo predvideno, da 90 oseb na usposabljanje, kar je skupaj predstavljalo sestavo 118 oseb.

¹⁷ Mobilizacijsko mesto učne čete pa je bilo v Kuštanovcih, vendar se na Gradu ne vzpostavljala zbirnega centra TO kot je bilo predvideno, niti v Kuštanovcih, ampak se je enota 28. junija 1991 premaknila v Bogojino (Mihalič, 2002, str.73).

¹⁸ Ukaz RŠTO z oznako Z-804-03/410-91, z 25. junija 1991 je naslovljen na pet pokrajinskih štabov oziroma pokrajin (Dolenjska, Ljubljanska, Primorska, Vzhodnoštajerska in Zahodnoštajerska).

prebežniki kot zajeti v bojnih delovanjih in seveda tudi pristopniki, ki so zapustili JLA, pojavijo dan kasneje.

Vendar UC TO kmalu dobijo še tretjo vrsto nalog povezanih s funkcioniranjem CVU, ki jih vodijo in upravljajo UNZ na območju pristojnosti. Tretji dan vojne, 29. junija 1991, je 7. PŠTO vsem podrejenim območnim štabom izdal ukaz¹⁹, da se na podlagi ukaza republiške koordinacijske skupine pristopi (še) k formiranju zbirnih centrov za vojne ujetnike. Določeno je bilo, da se na območju, ki ga pokriva posamezni ObmŠTO sodeluje z organi za notranje zadeve in organi občine pri formiranju po dveh zbirnih centrov. Skupaj bi tako bilo treba formirati 10 zbirnih centrov za vojne ujetnike, od tega štiri na območju Pomurja. TO je pri tem morala za uspešno varovanje zbirnih centrov določiti enoto jakosti voda ustrezno oboroženo in opremljeno. Pri CVU so podporno vlogo poleg enot TO, imele še narodna zaščita in ostale strukture.

Zaradi tega pride do povezave, oziroma celo funkcionalne podreditve sestave ZC TO milici. Ugotovitve o tem, kakšen je bil prehod in katere aktivnosti so izvedene potem, ko je izdan ukaz za formiranje CVU, bom predstavil v nadaljevanju. V praksi pa je to pomenilo, da so izenačili postopke med prebeglimi in pristopnimi vojaškimi osebami za katere so bili namenjeni ZC TO in tistimi, ki so zajeti v bojnih delovanjih, kar je bilo v domeni CVU.

V Pomurju so takšni primeri na območju 75. ObmŠTO na lokacijah v Bogojini in Puconcih v murskosoboški občini in v Čentibi v lendavski občini, čeprav je ta v funkciji prehodnega centra²⁰. Medtem, ko na območju 73. ObmŠTO do tovrstnega spajanja ne pride, obstajale pa so seveda povezave in sodelovanje med lokacijami CVU v Radoslavih in v Vidmu, potem ko se 2. julija 1991 737. ZC TO iz Gornjih Ivanjec v gornje radgonski premesti v Bučkovce v ljutomerski občini. Poleg tega se v gasilskem domu Radoslavci v Ljutomerski občini vzpostavi prehodna točka (center) za ujetnike TO od koder te pošiljajo v CVU v Lovskem domu v Radoslavih.

Svojevrstna dvotirnost centrov TO obstaja tudi po predaji njihove dejavnosti in zajetega osebja ONZ. To lahko sklepam iz tega, da je 30. junija RŠTO poslal še

¹⁹ Glej: Ukaz 7. PŠTO, št. 804-03/227, z 29. junija 1991.

²⁰ Glej: Mihalič (2002, str. 74). Kot prehodna lokacija se omenja tudi Rakičan (Srednja kmetijska šola).

zahtevo²¹ do podrejenih ŠTO za podatke o formiranih zbirnih centrih, njihovih lokacijah, sestavi tako tistih, ki upravljajo in vodijo center, kot vojakih, ki se usposablajo ter podatke o številu in strukturi prebeglih častnikov, podčastnikov in vojakih, ki so jih sprejeli. Podatke je bilo treba posredovati do 17.00 ure 1. julija 1991.

Po koncu vojaških spopadov je 5. julija 1991 7. PŠTO od podrejenih ObmŠTO zahteval podatke o vojaških obveznikih, državljanih Republike Slovenije, ki se nahajajo v zbirnih centrih TO in še niso odslužili s slovenskim zakonom določenega 7 mesečnega vojaškega roka. Organizacijo in izvedbo vojaškega usposabljanja teh oseb²², tako kot je bilo predvideno v načrtu Jezero, so po izjavi Mirana Fišerja od petih zbirnih centrov na območju Vzhodnoštajerske pokrajine izvajali le v 777. ZC TO na Destrniku.²³

Pomurska centra TO imata tudi različen zaključek delovanja. Lokacije 757. ZC TO v Prekmurju potem, ko do 5. julija 1991 izpustijo vojaške osebe JLA, prenehajo delovati in teritorialci, v njih se demobilizirajo. 737. ZC TO v Bučkovcih prav tako izpusti večino vojaškega osebja JLA tako kot je bilo določeno po brionskem sporazumu, z delovanjem pa preneha 11. julija 1991.

Naj sklenem, ZC TO se v začetku organizirajo po drugačnih pravilih kot CVU. Načrti, ki so nosili oznake Jezero v TO so bili organizacijsko in funkcionalno usmerjeni v predhodno selekcioniranje zajetih, prebeglih in oseb ki so pristopile v TO ter izvedbi dousposabljanja za obveznike, ki še niso odslužili vojnega roka²⁴. Mihalič²⁵ pravi, da so kopije navodil za ravnanje z vojnimi ujetniki dobili šele od ONZ pred prehodom ZC TO v strukturo CVU. To prepletanje navodil za procedure se je odražalo tudi v delovanju. Povedano drugače ZC TO so delovali po

²¹ Glej: akt RŠTO, št. Z-804-03/420, z 30. junija 1991.

²² Glej: Fišer v Toš, 2003, str. 53. Kako je to usposabljanje potekalo, pa lahko razberemo iz primera zbirnega centra »Lokvanj« pri 55. ObmŠTO Domžale, ki je deloval od 2. do 22. julija 1991, dostopno na: <https://domzalec.si/turizem/zgodovina/vojna-za-slovenijo-zbirni-center-za-prebeznike-ki-je-deloval-na-skrivni-lokaciji-pod-tajnim-imenom-lokvanj/>.

²³ Izjava Fišer, z 3. decembra 2022 in 21. januarja 2023. Navaja, da so ta zbirni center označevali tudi s kodno oznako Jesen.

²⁴ Doslužitev vojnega roka je bila določena v 72. členu zakona o vojaški dolžnosti (Uradni list RS, št 18/91, z 27. aprila 1991). Rok trajanja vojaškega roka je v 22. členu zakona določena na 7 mesecev s tem, da se lahko skrajša še za do 30 dni.

²⁵ Mihalič 2002, str. 74.

prvotnih navodilih, dokler upravljanja v njih niso prevzeli ONZ. Do formalnega preimenovanja centrov ni prišlo, predali so le vojne ujetnike²⁶.

5 O centrih vojnih ujetnikov in vključevanju TO

Odločitev o tem, da se ujetnike JLA predaja ONZ (milici), je sprejeta 27. junija 1991²⁷. Aktivnosti za oblikovanje zbirnih centrov za vojne ujetnike (CVU), so se v organih UNZ in milice v Pomurju začele 28. junija 1991²⁸. 29. junija se je UNZ dogovorila z murskosoboško enoto zaporov Maribor, da bodo skladno z republiškimimi usmeritvami, sprejeli okrog 25 vojnih ujetnikov²⁹.

Ukaz za formiranje zbirnih centrov (za vojne ujetnike op. a.) je 29. junija 1991 sprejela republiška koordinacija³⁰ in ga posredovala vsem oblastnim strukturam in strukturam obrambnih sil³¹. Zatem je RSNZ poslal vsem inšpektoratom UNZ še dva akta in sicer Pravila ravnanja z vojnimi ujetniki s priložo iz ženevskih konvencij o zaščiti vojnih žrtev³². Ta pravila so dopolnjena s odločitvijo Republiške koordinacijske skupine³³. Določili so, da »lahko vojaki JLA z blokade izven vojaških objektov zapustijo položaje in vozila ter odidejo v najbližjo vojašnico brez orožja. Oficirji lahko zadržijo pištolo brez streliva, lahko pa prestopijo v TO ali odidejo domov«. Ravnanje z vojnimi ujetniki in izmenjavo vojnih ujetnikov je kot dopolnitev

²⁶ Mihalič 2002, str. 75.

²⁷ Glej: depeša Republiške koordinacijske skupine, z 27. junija 1991 ob 22.30 uri v kateri se navaja: »Ob zajetju ujetnikov (pripadnikov JLA) le te predajte organoma za notranje zadeve na vašem območju (milici). To je dogovorjeno z obema ministroma: g. Janšo in g. Bavčarjem«. Depešo, ki je naslovljena na vse PŠTO je podpisal Janez Slapar.

²⁸ O tem, da je za vojne ujetnike odgovorna milica glej: depeša RSNZ, št. 0211-1-2/892, z 28. junija 1991 in posredovanje tega podrejenim organizacijskim enotam v UNZ MS, z depešo št. 01-2/239, z 28. junija 1991. Za poročilo o izvedenih aktivnosti pa: depešo Inšpektorata milice UNZ MS, št. 21/3-3-2/240, z 28. junija 1991 in depešo operativne skupine UNZ MS, št. 01-S-2/245, z 29. junija 1991.

²⁹ Glej: depešo RSNZ, št. 0211-1-2/903, z 29. junija 1991, za sprejem vojnih ujetnikov v zaporih v Murski Soboti pa dokument UNZ, Oddelka za zatiranje kriminalitete, št. 22/2, z 29. junija 1991, ko se je dogovor tudi začel izvajati.

³⁰ Glej: akt Republiške koordinacije, št. 1289, z 29. junija 1991.

³¹ Kot že omejeno je v Vzhodnoštajerski pokrajini tudi 7. PŠTO istega dne izdal ukaz o vključevanju ObmŠTO v organizacijo in delovanje zbirnih centrov za vojne ujetnike.

³² Glej: depeša RSNZ št. 2376, z 30. junija 1991. Priloženo navodilo je na 4 straneh, priloga o Ženevskih konvencijah pa na 2 straneh.

³³ Glej: depeša Republiškega koordinacijskega centra naslovljenega na vse podskupine kot Dopolnitev navodila za sprejem in ravnanje z vojnimi ujetniki. Iz dostopne kopije

pravil zaslediti še v Ukazu Republiške koordinacije.³⁴ Tudi RSNZ (MNZ op. a.) je 29. junija 1991 dopolnjeval navodila za ravnanje in sprejem vojnih ujetnikov³⁵. Z izjemo omenjenih dopolnitev navodila, ki jih je sprejela republiška koordinacija, pokrajinski štabi v Vzhodnoštajerski niso prejeli navodil in usmeritev za aktivnosti povezane z vojnimi ujetniki, ampak so se te informacije prenašale preko povezav z ONZ na ravni ObmŠTO.

Potem, ko je 2. julija 1991 na MNZ v Upravi za upravno pravne zadeve ustanovljena strokovna (koordinacijska) skupina za vojne ujetnike, je bil določen tudi način vodenja evidenc in poročanja ter vodenje centralne evidence na ravni republike. V organih za notranje zadeve so te aktivnosti označevali z »Akcija ujetniki«, primere poročanja pa vodili pod oznako »Lipa«³⁶. Na območju UNZ Murska Sobota je te naloge še naprej izvajala njena operativna skupina UNZ³⁷, ki je skrbela tudi za usklajevanje, usmerjanje in poročanje o vojnih ujetnikih v Pomurju ter za povezave in usklajevanje sodelovanja s TO pri tem.

CVU na območju Pomurja so bili organizirani in vzpostavljeni v zelo zgoščenih časovnih okvirjih in začeli uresničevati odločitev o postopkih z vojnimi ujetniki pod pritiskom velikega števila zajetih in prebeglih zveznih pripadnikov. V naprej pripravljenih načrtov pa v dosegljivi dokumentaciji vendarle ni najti³⁸. Izpostaviti je treba dve posebnosti. Med prvo sodi rešitev, da kazensko-poboljševalni zavodi sprejemajo in namestijo določeno število vojnih ujetnikov v zapore, kar je bilo v Pomurju dogovorjeno še istega dne kot so prejeli usmeritev iz Ljubljane. Dilema, ki je obstajala in ostala je vprašanje, ali so zbirni centri lahko v uradnih zaporih.

³⁴ Glej: točko F in G v depeši UNZ MS, št. 01-2/2951, z 29. junija 1991, ki je posredovala depeša republiške koordinacije o postopkih z vojnimi ujetniki.

³⁵ Glej: depeša RSNZ, št. 0021-4/7377, z 30. junija 1991, ki ga je podpisal minister Bavčar in je naslovljena na vse UNZ, daje pa navodila glede ravnanja z vojnimi ujetniki za vse delavce ONZ in pripadnike TO.

³⁶ Magdič (v Ribaš 2018-1, str. 180) navaja, da se je z akcijo LIPA označevalo obrambno delovanje slovenske milice in poročanje Operativne skupine UNZ za vodenje aktivnosti organov za notranje zadeve. Operativna skupina UNZ Murska Sobota na območju Pomurja je delovala od 27. junija 1991 naprej.

³⁷ Magdič (Izjava, z dne 15. februarja 2023) navaja, da na UNZ Murska Sobota ni bilo operativne podskupine za vojne ujetnike, ki jih omenja Brvar (2021, str. 66).

³⁸ Po Brvarju (2021, str. 59) nobenih v naprej pripravljenih zbirnih centrov (za vojne ujetnike op. a.) ni bilo, začasni prehodni centri pa so bili v začetku kar prostori milice za pridržanje.

Druga posebnost pa je struktura in število lokacij zbirnih centrov v Pomurju. Brvar³⁹ navaja, da je bilo treba ustanoviti pokrajinske oziroma regionalne centre na območjih UNZ in prehodne centre za vojne ujetnike. V Pomurju regionalni center ni bil vzpostavljen. Poleg zaporov so se vojni ujetniki zbirali še na šestih lokacijah in sicer v Bogojini, Puconcih, Čentibi in Rakičanu. Lokacije CVU, ki so delovale samostojno in TO ni bila vključena, so v Pomurju tako zapori v Murski Soboti⁴⁰, CVU v Vidmu in CVU v lovskem domu v Radoslavih. Sklepati je možno, da so to funkcijo prehodnih centrov v Pomurju opravljali zlasti v Čentibi in Rakičanu⁴¹ ter v gasilskem domu v Radoslavih. Navedeno je bilo že, da potek prehoda oziroma združevanja ZC TO v CVU ni bil enoznačen. Ta prehod se v dogovoru med UNZ Murska Sobota in 75. ObmŠTO uredi za centre v Bogojini, v Puconcih⁴² in Čentibi, medtem ko se na območju 73. ObmŠTO to ne zgodi.

Poleg značilnosti in posebnosti nastajanja CVU je zanimivo tudi nastajanje in spreminjanje navodil za postopke pri odpuščanju iz centrov in evidentiranju tega. Osrednjo značilnost v pogledu usmerjanja in vodenja postopkov odpuščanja, pa je bila vendarle v tem, da je bila neposredno usmerjana iz Ljubljane, kjer je od 2. julija obstajala posebna strokovna skupina za vojne ujetnike, ki je skrbela tudi za koordinacijo znotraj MNZ in ostalimi ministrstvi⁴³ ter operativno vodila te obsežne in specifične aktivnosti.

S tem v zvezi je zanimiva in zgovorna tudi depeša Republiške koordinacije, z 30. junija 1991 naslovljena na vse koordinacijske podskupine, ŠTO, UNZ in upravne organe za obrambne zadeve, ki v 4 točki navaja:

4. Preko centrov za obveščanje in drugače (ozvočenje, megafoni) obveščajte aktivne vojaške osebe, da jim RS v skladu z ustavnim zakonom jamči socialne in statusne pravice, če prestopijo v

³⁹ Brvar (2021, str. 63).

⁴⁰ V tem primeru TO zagotovi le avtomatsko orožje za varnostnike v zaporih (Mihalič, 2002, str. 73).

⁴¹ Prvi zajeti oziroma prebegli pripadniki JLA so nameščeni v Rakičanu, kasneje pa se je ta lokacija uporabljala za vojake slovenske in hrvaške narodnosti. Iz lokacije v Čentibi so ujetnike vodili v VCU v Bogojini, del ujetnikov hrvaške narodnosti,

⁴² Mihalič navaja, da se je to zgodilo 1. julija 1991 (2002, str. 73-74). Ribaš (2018-2, str. 275) pa navaja, da je UNZ Murska Sobota na podlagi dogovora 30. junija 1991 prevzela v upravljanje CVU.

⁴³ Brvar 2021, str. 66-68.

TO. V primeru predaje jim zagotovite vse pogoje in pravic v skladu z mednarodnimi konvencijami.⁴⁴

Naj dodam še, da je MNZ (Uprava za upravno pravne zadeve) 5. julija 1991 naslovila na vse operativne podskupine in UNZ ter zbirne centre za vojne ujetnike napotilo, po katerem je bilo potrebno v zbirnih centrih za vojne ujetnike javno objaviti, da bodo odpuščeni vsi vojaki – vojni ujetniki, ki to želijo in bodo na hrbtni strani odpustnice podpisali izjavo, da želijo biti odpuščeni. Izjava je morala biti napisana v jeziku vojaka. Za ostale vojake – vojne ujetnike, ki niso želeli biti odpuščeni⁴⁵, pa je bilo določeno, da jim je treba omogočiti stik s telefonom ali pismom s straši zaradi dogovora o njihovem odpustu.

Brionska deklaracija⁴⁶ z opredelitvijo v točki VI – Ujetniki, po kateri je bilo treba vse zajete v zvezi s sovražnostmi od 25. junija 1991 izpustiti ne kasneje kot do 24. ure 8. julija 1991, postavi tudi pravni in mednarodni okvir za spremembo v organizaciji in delovanju centrov za vojne ujetnike, zlasti glede odpuščanja oseb iz CVU. Posebnost Pomurja je, da je odpust večine zajetih in prebeglih vojakov opravljen že pred začetkom brionskega srečanja do 5. julija. Vsi CVU pod nadzorom UNZ s sprejetjem brionskega sporazuma ne prenehajo z delovanjem tudi zato, ker so prihajali prebežniki iz ostalih območij nekdanje skupne države⁴⁷. V Pomurju tako deluje CVU v zaporih, iz katerega pa so 11. julija 1991 izpuščeni zajeti častniki in podčastniki zveznih sil⁴⁸. To pomeni, da so CVU od 12. julija do 21. avgusta delovali za naloge ujetnikov in prebežnikov iz JLA, bodisi v Sloveniji, bodisi iz Hrvaške ali drugih republik.

CVU so v Sloveniji ukinjeni z 21. avgustom 1991⁴⁹. Po tem datumu so UNZ vse prebegle vojake napotovale na krajevno pristojne občinske upravne organe za obrambo, ki so bili dolžni izvajati nadaljnje postopke. S tem je bila praktično

⁴⁴ Glej: akt Republiška koordinacija, LO DT SZ, št.1341, z 30. junija 1991.

⁴⁵ Takšni primeri so bili vojaki Albanske nacionalnosti, ki se niso želeli vrniti v domače kraje in so jim v Sloveniji izdajali začasne potne listine. Glej: depeša MNZ, št. 0016/4-7593, z 10. julija 1991.

⁴⁶ Glej: Dokument 54 – Brionska deklaracija 8. julija 1991 (Repe, 2004, str. 164-166).

⁴⁷ Glej: Depeša MNZ št. 0211-3-2/3849, z 21. avgusta 1991.

⁴⁸ Glej: akt Ministrstva za pravosodje in upravo, Zapori Maribor – Oddelek zaporov Murska Sobota, št. 01/39-388/91, z 11. julija 1991.

⁴⁹ Glej: depešo MNZ, št. 0211-3-2/3849, z 21. avgusta 1991.

zaključena tudi »Akcija ujetniki«, vendar so se primeri poročanja UNZ o tej tematiki še vedno vodili pod oznako »Lipa« tako kot poročanje v času vojne.

6 Primerjava kazalnikov prebeglih in zajetih ter osebja v zbirnih centrih v Sloveniji in Pomurju 1991

Vprašanje prikazovanja števila prebeglih in zajetih pripadnikov zveznih sil in katero je najbolj realno število vojnih ujetnikov v osamosvojitveni vojni je velik izziv. Pa ne zaradi dostopnosti dokumentacije, ampak zaradi posebnosti teh pojavov, metodologije njihovega prikazovanja in ne nazadnje razločevanja med tistimi, ki se nanašajo na bojne aktivnosti v Sloveniji in tistimi, ki so zapustili JLA in se vračali v Slovenijo skladno z odpoklicem slovenskega predsedstva.

Poročilo o bojni pripravljenosti TO R Slovenije za leto 1991⁵⁰ navaja, da je v osamosvojitveni vojni iz JLA prebegnilo 3.090, zajeto pa bilo 2.643 ali skupaj 5.733 oseb. Od teh jih je bilo na območju Vzhodnoštajerske pokrajine skupaj 2.275 ali 39,7 odstotka (1.118 prebeglih in 1.092 zajetih). Slovensko razmerje med prebeglimi in zajetimi je 53,9 odstotka prebeglih in 46,1 odstotka zajetih. Za Vzhodnoštajersko pokrajino je to razmerje 52 odstotka prebeglih in 48 odstotka zajetih.

Po zbranih podatkih so slovenske obrambne sile v svojih akcijah v Pomurju zajele 590 oseb od tega 464⁵¹ v Prekmurju in 126⁵² na desnem bregu reke Mure. V Pomurju je tako razmerje 46,3 odstotka prebeglih in 53,7 odstotka zajetih. Delež zajetih in prebeglih zveznih pripadnikov JLA v Pomurju predstavlja 25,9 odstotka pokrajinskega (vzhodnoštajerskega) deleža in 10,3 odstotka slovenskega deleža. Razmerje med številom mrtvih in ranjenih v spopadih napram zajetih ter prebeglih zveznih pripadnikov je v Pomurju 1 : 14,4.⁵³

⁵⁰ Glej: RŠTO 1991, str. 27.

⁵¹ Pri tem je bilo 445 pripadnikov JLA in 15 zveznih miličnikov in 4 zvezne carinike s Hodoša.

⁵² Pri tem je bilo 115 pripadnikov JLA, 5 civilnih oseb zaposlenih v JLA in 6 carinikov od tega 4 zvezne. Cariniki Zvezne carinske uprave so bili zajeti v hotelu Radin v Radencih in pripeljani pred preiskovalnega sodnika v Murski Soboti, ki jih je zaslišanju izpustil, tako da so se še istega dne (28. junija 1991) zapustili Slovenijo (Horvat v Šteiner 2015, str. 135).

⁵³ Slovenske obrambne sile v Pomurju niso imele smrtnih izgub. Število ranjenih in hospitaliziranih pa je 28. Podatki o izgubah v vrstah JLA se razlikujejo, najpogosteje se navaja 7 mrtvih, in 34 ranjenih (Šteiner, 2022. str. 83).

Pri omenjenih kazalnikih v Pomurju treba pojasniti, da je iz dostopnih virov in poročil možno zgolj ocenjevati, koliko od navedenih (590) je bilo prebeglih in koliko zajetih v spopadih. Za Prekmurje tako številka tistih, ki so se predali v bojnih akcijah ali zapustili zvezne enote in bi jih lahko prikazovali med prebeglimi znaša 213 nasproti 238 osebam, ki so zajeli v bojnih akcijah.⁵⁴ Za Prlekijo na desnem bregu reke Mure pa ta delitev znaša 60 prebeglih⁵⁵ in 66 zajetih v bojnih akcijah.

Dokumenti s kazalniki **številčnega stanja v zbirnih centrih** so podrobno predstavljeni v zborniku Pomurje je gorelo modro.⁵⁶ Namen te obravnave ni razrešitev naznak, ki izhajajo iz prikazov o številu oseb v zbirnih centrih, ker so jih poskušali razrešiti že oblikovalci uradnih analiz in snovalci omenjenega zbornika. MNZ je v drugi polovici julija⁵⁷ podrejenim UNZ naročilo izdelavo in posredovanje analize akcije »Vojni ujetnik«. Murskosoboška UNZ je te podatke posredovala 26. junija 1991⁵⁸. K tej, pogojno imenovani zaključni analizi, je treba omeniti še poročila in podatke o vojnih ujetnikih in prebežnikih v Pomurju do 11. junija 1991, ko so izpustili zadnje ujetnike iz murskosoboških zaporov.

V Pomurju je, kot sem že navajal, v osamosvojitveni vojni skupaj prebeglo in zajeto 590 zveznih pripadnikov. V uradni analizi sestave CVU v UNZ Murska Sobota je prikazano 546 oseb⁵⁹. Če pa upoštevamo še 48 vojaških oseb⁶⁰, ki so bile predane na območje UNZ Maribor, pa pridemo do števila 594. To pomeni, da je možno potrditi število ujetih, pa tudi pristopnih oseb, kot so jih prikazovala poročila in analize bojnih delovanj v Pomurju.

⁵⁴ V Prekmurju se je 28. junija 1991 prostovoljno predalo 109 pripadnikov JLA na karavlah in bilo 136 zajetih v bojnih spopadih. 29. junija so sedem karavil zasedli na podlagi demonstracije sile in s pregovori in pri tem se je predalo 104 pripadniki JLA. 2. julija je po spopadu na Kuzmi in grožnjo napada na Hodošu bilo zajetih 83 pripadnikov JLA in 15 zveznih miličnikov ter 4 zvezni cariniki. Mihalič (2002, str. 79).

⁵⁵ Med tiste, ki so se predali oziroma prebegnili je možno šteti 45 pripadnikov s karavle v Zgornjem Konjišču in do 15 pripadnikov JLA, ki so zapustili ali se ločili od prodirajočih enot proti Gornji Radgoni.

⁵⁶ Glej: Ribaš (2018) 8.poglavje in priloženi dokumenti po obdobjih, 3. in 4. mapa.

⁵⁷ Glej: depeša MNZ, št. 0010/3-MP/91-2/1005, z 16. julija 1991.

⁵⁸ Glej: akt UNZ MS, št. 01/1-SZ-203/91 z 26. julija 1991.

⁵⁹ Primerjaj s številom evidentiranih oseb (464) v Ribaš, 2018-2, str. 276.

⁶⁰ Med zajetimi ali prebeglimi, ki niso bili v pomurskih zbirnih centri je: 45 pripadnikov JLA ob predaji na karavli v Zgornjem Konjišču prepeljano v ZC TO izven območja Pomurja, prav tako 10 pripadnikov zajetih 2. julija 1991 v Radencih, ki so jih preko centra v Vidmu prepeljali v Maribor (Primerjaj: Leopold v Toš, 2003, str. 83, Kolar et. al. v Toš, 2003, str. 74 in), 2 vojaka JLA skupaj z zajetim podpolkovnikom Jovanovićem v Radencih 27. junija 1991 prepeljani v Maribor, medtem ko je polkovnik Đurović - načelnik mejnih enot v 5. vojaškem območju v Zagrebu, zajet 28. junija v Gornji Radgoni zadrževan v Prlekiji in v začetku julija prepeljan v KPD na Dobu.

7 Nekatere ugotovitve in razprava

V TO se v času priprav in oblikovanja načrtov Jezero, ni govorilo in uporabljalo termina vojni ujetnik, a vendar so bile terminološke zadrege večje, kot navidezno težko razločevanje med prebeglimi, zajetimi vojaškimi osebami in tistimi ki so zapustili zvezno vojsko in pristopili v TO in s tem pridobili t. i. status pristopnika. Pri tem se zastavlja tudi vprašanje, ali se znotraj ŠTO o vojnem ujetništvu do 29. junija 1991 ni veliko govorilo tudi zato, da se ne bi dodatno vznemirjalo tako stalne kot rezervne sestave TO.

Na tem mestu, je treba omeniti še pojem skrivači⁶¹, ki se v vojni v Sloveniji sicer ni uporabljal niti uveljavil, čeprav so nastavki za to bili dani v navodilu za sprejem, ki ga opisujem. Gre za napotilo, kako zagotoviti varnost oseb, ki so predčasno odšle ali odšle (zapustile) iz JLA. Za ZC TO je bilo določeno, da so ti na tajnih oziroma skritih lokacijah in da se do njih dostopa preko javk, ki so prav tako tajne.

Ko organi za notranje zadeve začno opravljati pristojnosti povezane z vojnimi ujetniki, je omenjenih terminoloških zadreg manj, saj se dosledno uporablja termin vojni ujetnik, manj pogosto in dosledno pa prebežnik, pristopnik in dezertter. V veliki dinamiki pritoka ujetnikov in v kratkem časovnem obdobju vseh postopkov povezanih z uresničevanjem določil mednarodnega vojnega prava glede dodeljevanja statusa vojnega ujetnika in odpusta iz zbirnih centrov ne uspejo realizirati. To velja zlasti za pravno-formalne akte glede statusa vojnega ujetnika.

Ugotovitev iz proučevanja navedenih kazalnikov, je tudi razlikovanje med številom zajetih in prebeglih, ki jih najdemo v t. i. bojnih poročilih in tistih, ki so bili procesirani v CVU. Pri prikazovanju in obravnavi poročil UNZ, pa je treba upoštevati tudi, da se ti podatki nanašajo na njihovo območje pristojnosti, vendar se je zaradi velike dinamike vojnih ujetnikov, del teh pošiljal na območje UNZ Maribor. To pa ni edina posebnost. Še preden so ONZ prevzeli upravljanje zbirnih centrov, so v ZC TO že bili prebegli in zajeti, od katerih so nekateri bili tudi izpuščeni.

⁶¹ Kadre, ki so zapustili vojske, v katerih so izpolnjevali vojaško obveznost ali vojaško službo so v obdobju prve svetovne vojne, pa tudi po njej označevali tudi kot zeleni kader. Primeri dezertterstva in skrivaštva ali celo protivojnega gibanja niso bili redkost. Glej: <https://www.rtvsl.si/kultura/dediscina/mariborska-razstava-usmerja-pozornost-v-kmecko-upomistvo-20-stoletja/639154>.

Obstajali so primeri, ko so nekateri prebežniki zapustili JLA in sploh niso šli v zbirne centre, ker so jih starši ali sorodniki prevzeli in takoj odpeljali. Vendar se z navedenim ni možno znebiti vseh zadreg, glede evidence zajetih in prebeglih zveznih pripadnikov. Zlasti, ko jih prikazujemo skozi številčna razhajanja.

Ločitve med častniki in podčastniki ter vojaki, kot to predvidevajo konvencije so bile urejene s tem, da so bili zajeti ali prebegli častniki poslani v CVU, ki so bili v zaporih. V Pomurju je nad tistimi častniki in podčastniki, ki so bili ranjeni in v murskosoboški bolnišnici bdela operativna skupina za vojne ujetnike pri UNZ.

Slika o ravnanju z zajetimi in prebeglimi pripadniki JLA in zbirnih centrih, bi bila nepopolna, če ne bi omenil še nekaj posebnosti. Procesiranje in administracija v centrih je bilo takšno, kot so jo uspeli vzpostaviti. Vse to je z današnje perspektive možno kritično ocenjevati, tudi glede na izpolnjevanje pravnih določil, ki so ali niso bila v celoti zagotovljena ali močno poenostavljena.⁶² Če k temu dodamo, da so se preko civilne zaščite in prebivalstva zbirala civilna oblačila in organizirala preoblačenja prebeglih ali zajetih, še preden so prišli v zbirne centre, bi kdo lahko ocenjeval, da to niti niso bili vojni ujetniki, temveč civilni. Odhodi in zapuščenja centrov so bili v nekaterih primerih zelo domači, zlasti ko je šlo za predaje vojakov nabornikov staršem. Za te primere so se vzpostavljali kontakti iz Slovenije s sorodniki, posredovale informacije o stanju v centrih in možnostih odhoda iz njih, ali celo vozili pripadnike JLA domov ali na meje. Zaradi navedenega, bi na današnjih sodiščih slej ko prej obsodili še kakšnega častnika ali inšpektorja policije iz vrst slovenskih obrambnih sil, čeprav so v takratnih razmerah skrbeli za to, da so vojni ujetniki ohranili življenje in dostojanstvo ter so vse vrnili žive.

V ravnanju z zajetimi in prebeglimi ter vojnimi ujetniki v Pomurju ni bilo izrednih dogodkov v smisli ogrožanja ali poškodovanja oseb v zbirnih centrih. Ni tudi evidentiranih pojavov nekorektnega ravnanja in maltretiranja, ali celo sproženih sodinih postopkov zaradi kršitev mednarodnega humanitarnega in vojnega prava. Vendar se je razslojevanje zvezne vojske opazilo tudi med prebeglimi in zajetimi. Kljub temu, da so jih lokacijsko poskušali ločiti, zlasti Slovence in Hrvate ter Albance od ostalih narodnosti, to vedno ni bilo izpeljano. Nekateri Slovenci in Hrvati so zbirne centre zapustili že do 30. junija 1991⁶³, kar se je vedelo in ustno prenašalo med

⁶² Ribaš. (2018-2, str. 272) pravi: »Taborišče za vojne ujetnike je bilo zgolj teoretično ustanovljeno, ker ni očitno nihče, vsaj v Pomurju ne, pričakoval takšno število ujetnikov.«

⁶³ Mihalič (2002, str. 79) navaja, da je 35 vojnih ujetnikov izpuščeno 29. in 30. junija 1991.

vojaki drugih narodnosti, kar je povzročalo nejevoljo. V CVU v Bogojini so zato gladovno stavkali ujetniki srbske nacionalnosti,⁶⁴ navaja pa se tudi pobeg enega vojaka iz CVU Radoslavci.⁶⁵ V CVU v Puconcih je 30. junija prišlo do neredov in posredovali so miličniki Postaje milice Murska Sobota in hitro vzpostavili red v centru⁶⁶, v CVU v Bogojini pa tudi težave zaradi alkoholiziranih stražarjev narodne zaščite⁶⁷.

Namesto sklepa citiram Prebiliča, ki pravi:

*da je ravnanje z vojnimi ujetniki bilo takšno, da je nova država lahko z dvignjeno glavo stopila pred mednarodno skupnost, ko je prosila za priznanje in sprejem v številne mednarodne organizacije.*⁶⁸

Iz kazalnikov številčnega stanja v zbirnih centrih v Pomurju lahko razberemo, da je od 590 prebeglih in zajetih zveznih pripadnikov v uradnih evidencah UNZ prikazano 546, kar sem že pojasnjeval. Naj dodam še, da na poimenskih seznamih izdanih potrdil o odpustu oziroma evidencah s podpisi o odpustu najdemo 491 oseb. To pa pomeni, da je v Pomurju najmanj 55 vojakov zvezane vojske zapustilo njene vrste in to ni bilo evidentirano v zbirnih centrih.

Takšna praksa ni bila nič neobičajnega oziroma se jo je celo spodbujalo. Primerov zelo poenostavljenega izpuščanja ali zapuščanja zbirnih centrov je bilo več. Pri tem lahko navedem primer, ko so izpustili zajete vojake JLA hrvaške narodnosti, še preden so bili procesirani v zbirnih centrih. To pomeni, da vsi zajeti in prebegli vojaki JLA niso šli skozi zbirne centre in bili procesirani kot »vojni ujetniki«. Zajete vojake in civilne osebe v JLA iz Gornje Radgone so iz tamkajšnjega zdravstvenega doma najprej odpeljali kar k zaledni enoti TO⁶⁹ in šele zatem v ZC TO. Do 28. junija so zajete vojake JLA zbirali kar pred sedežem ObmŠTO na Tomšičevi ulici 15 v Murski Soboti in Slovence med njimi takoj dodelili zaledni enoti za urejanje zajete opreme in oborožitve.⁷⁰ Zanimiv je tudi primer ranjenega častnika, v evidenci CVU Zaporj

⁶⁴ Glej: Horvat (v Šteiner, 2015, str. 143) in Ribaš (2018, str. 248).

⁶⁵ Maglič (Izjava, z 15. februarja 2023) navaja primer o katerem je poročal vodja CVU Radoslavci, rezervni miličnik Karel Melin.

⁶⁶ Ribaš (2018-2, str. 275). Kološa navaja, da se je to zgodilo ob požaru koša za smeti (Izjava, z 18. decembra 2022).

⁶⁷ Glej: Operativno poročilo zbirnega centra vojnih ujetnikov Bogojina, akt UNZ MS, Inšpektorat Milice, št. 21/3-2, z 8. julija 1991.

⁶⁸ Prebilič (v Bervar 2021, str. 19).

⁶⁹ Vukajič (izjava, z 18. decembra 2022).

⁷⁰ Mihalič 2002, str. 73-74.

Murska Sobota, ki je sicer z odobritvijo Strokovne skupine za vojne ujetnike na MNZ, premeščen direktno iz murskosoboške bolnišnice v Vojno bolnico Zagreb, ali pa častnika, ki so ga iz bolnice odpeljali sorodniki iz Hrvaške. Ali je podobne primere možno označevati, kot izgubljeni ali neraziskani primeri? Takšen bi lahko bil primer Marko Praznik, ki je sicer uradno izpuščen iz CVU v Rakičanu in je v obstoječih slovenskih evidencah evidentiran.⁷¹

Iz pregledanih evidenc je možno ugotoviti nacionalno strukturo oseb v CVU za 480 primerov. Med temi je bilo v CVU v Pomurju procesirano 82 Albancev (17,1%), 9 Črnogorcev (1,9%), 56 Hrvatov (11,7%), 21 Makedoncev (4,4%), 68 Muslimanov (14,1%), 44 Slovencev (9,2%), 149 Srbov (31%) in 51 drugih⁷² (10,6%).

Iz evidence ujetnikov v zaporih razberemo, da so procesirali 13 častnikov,⁷³ 13 podčastnikov, 14 zveznih miličnikov,⁷⁴ 4 zvezne carinike in 4 vojake. Od teh so v slovenske obrambne sile pristopili 2 častnika in 5 podčastnikov ali 1,2 do 1,5 odstotka od celotnega števila oseb v CVU. Zanimivo, da se je število pristopnikov iz vrst častnikov in podčastnikov JLA v Pomurju od prvotne namere 17-ih na koncu zmanjšalo na 7.

Vpliv odpoklica in poziva za pristop v slovenske obrambne sile na zmanjšanje bojne moči JLA je bil večplasten. Glede na to, da so zapuščanja vojaških in civilnih oseb poveljstev in enot ter zavodov JLA pomembno zmedli in ohromili zvezno vojsko, je v tem pozivu možno zaslediti še vojaško namero po zmanjševanju številčnega stanja JLA in krepitev kadrovske sestave slovenskih obrambnih sil. Ta primer kadrovske in posledično vojaške razgradnje JLA v vojaškozgodovinski praksi ni bil novost. Celo nasprotno, to je bil zgodovinski vzorec in doktrinarno nepisano pravilo, primere tranzicije med stranema v spoapdu pa so tudi kazensko sankcionirali. Pomembno je, da se prestopi pripadnikov JLA slovenske nacionalnosti

⁷¹ Gre za primer Marko Praznik, ki je kot vojaka JLA iz Varaždina bil ranjen v roko v spopadu v Radencih 28. junija 1991. Potem, ko so ga hospitalizirali in mu oskrbeli rano, so ga najprej skrili na očesnem oddelku murskosoboške Splošne bolnišnice, zatem pa prenesli v zbirni center v Rakičanu in izpustili iz njega. V istem vozilu je bil smrtno zadet tudi zastavnik Mustafa Hadžiselimović, ki je kasneje v kamionu v Gornji Radgoni zgorel - glej Mrtvec na ranjenem vojaku (Dnevnik, 23. avgust 1998, str. 4). Verjetno je bil to razlog, da so ga v JLA razglasili za mrtvega in na seznamih padlih vojakov JLA v Sloveniji prikazujejo tudi enega neznanega vojaka.

⁷² Domnevam, da so to bili pretežno tisti, ki so se izjasnili za Jugoslovane in ostali drugih narodnosti: Bolgar (2), Čeh (1), Madžar (2), Rom (3), Romun (1), Turk (5), Vojvodinec (1), in tisti, ki se po tem vprašanju niso izjasnili.

⁷³ Med njimi 9 iz mariborskega in 4 iz varaždinskega korpusa JLA. Po strukturi činov pa 5 poročnikov in 8 stotnikov med njimi 4 z oznako k.1. (kapetan 1. stopnje op. a.).

⁷⁴ Na Hodošu je bilo 2. julija 1991 zajetih 15 teh oseb tako, da eden ni bil procesiran v CVU.

niso zgodili samo na območju Slovenije, ampak so bili širši pojav tudi na območjih Jugoslavije, kjer še ni bilo vojnih aktivnosti. Vendar pojav zapuščanja zvezne vojske ni bil omenjen samo na pripadnike slovenske narodnosti, ampak vseh narodnosti in je zajel veliko strukturnih delov JLA. To tudi pomeni, da dinamika prebegov in pristopov v slovenske obrambne sile, ni bila zaključena s koncem vojnih delovanj v Sloveniji. Proces kadrovskega razslojevanja zvezne vojske, se je še bolj intenzivno in dramatično nadaljeval, po razširitvi vojnih delovanj na ostale predele skupne države. Za slovenski primer velja, da so bolj kot onemogočanje in uničevanje nasprotnikovih kadrovskega potencialov⁷⁵, v ospredju bila prizadevanja za njihovo pridobivanje na svojo stran oziroma čim hitreje ter enostavnejše pošiljanje iz Slovenije.

Omeniti je treba tudi nevarnost, da bi nasprotna stran (JLA in njena protiobveščevalna služba) preko prebežnikov in pristopnikov v slovenske strukture poskušala infiltrirati svoje sodelavce⁷⁶. V času vojnih delovanj ni bilo malo primerov, ko s(m)o aktivne vojaške osebe, ki so pristopile iz JLA v TO, že na začetku postavljali na pomembne dolžnosti in pošiljali na zahtevne naloge, kjer so bili konkretno in v praksi na pravi preizkušnji, kar je na nek način nadomeščalo odsotnost celovite protiobveščevalne preverbe. Dodajam, da je status pristopnika k TO bilo možno priznavati vojaškim in civilnim osebam v službi JLA za prestop v času med 25. junijem in 18. julijem 1991 na podlagi izražene željo po nadaljevanju dela v TO RS in potrditvijo tega s podpisom t. i. pristopne izjave. K navedenemu je treba dodati še proceduralni paradoks, ki pravi, da je na podlagi odpoklica iz JLA bilo možno prestopiti v TO Slovenije, vendar se je bilo treba predati v skladu z mednarodnimi konvencijami in biti procesiran kot vojni ujetnik.

Za celovito razumevanje vpliva odpoklica na zmanjšanje bojne moči JLA izpostavljam še, da se je vojaškim obveznikom, ki so v zvezni vojski odslužili več kot sedem mesecev vojaškega roka, štelo, da so to obveznost za Republiko Slovenijo izpolnili in so bili bodisi odpuščeni, bodisi razporejeni v vojne enote TO. Tisti, ki niso odslužili 7 mesecev vojaškega roka, se je poslalo na služenje v TO in napotilo v ZC TO, kjer se je organiziralo vojaško dousposabljanje oziroma doslužitev vojnega roka. Domnevamo lahko, da kljub velikemu številu vojakov, ki so označeni kot prebegle osebe, prvotno ni bilo znano dejstvo, da bodo v primeru predčasnega

⁷⁵ Jugoslovanska doktrina je namreč temeljila na podstati, da se z oboroženim bojem uničuje nasprotnikovo živo silo in njegova materialna sredstva.

⁷⁶ Za primere opozarjanja o tem po koncu vojaških spopadov v Sloveniji glej: depeša Republiške koordinacijske skupine, št. 29, z 29. avgusta 1991 in depeša MNZ, št. 0211-3-4/9770, z 20. septembra 1991.

odhoda iz JLA v Sloveniji deležni »skrajšanja« obveznosti služenja vojaškega roka iz 12 na največ 7 mesecev. To pa je pomembno tudi za vrednotenje motivacije nabornikov za to, da bi ostali v JLA.

Komu in kako se je podeljevalo medalje in status vojnega veterana je vprašanje, ki se ga je tudi treba dotakniti. Odziv na poziv predsedstva je možno prikazovati na različne načine in vzroke. Gotovo je bil pomemben dejavnik zagotovitve oziroma ohranjanja pridobljenih socialnih in statusnih pravic za tiste, ki so poklicno službovali v zvezni vojski. Dejanje je bilo negotovo in z veliko neznankami, pa tudi hrabro dejanje, ker je obstajala grožnja sankcioniranja zaradi dezerterstva, ki je posledično predstavljalo kaznivo dejanje in izgubo dotedanjih socialnih in statusnih pravic. Omeniti je treba še ideološko plat, saj so nekatere aktivne vojaške in zaposlene civilne osebe čutile, da je JLA vse manj njihova vojska. Ne smemo zanemariti niti socialnega imperativa, da se je služba za domovino opravljala v instituciji, ki to domovino, četudi ožjo, napada in razgrajuje mit o bratstvu in enotnosti ter enakopravnosti, ki je bil v skupni državi visoko na listi vrednot.

Kot sem navajal, primerov prebegov in prestopov iz JLA v Sloveniji ni bilo malo. K temu velja dodati, da je bilo veliko tudi primerov oseb, ki so aktivno sodelovale v aktivnostih slovenskih obrambnih sil. Tako imamo nekdanje pripadnike JLA, ki imajo sedaj status veterana vojne za Slovenijo⁷⁷, oziroma so prejemniki spominskega priznanja "Zvest Sloveniji 1991"⁷⁸. Zato so me nekateri⁷⁹ opozarjali na previdnost, o tem kako lahko tiste, ki so veterani vojne za Slovenijo in celo prejemniki slovenskih uradnih priznanj za čas vojne, označujemo z vojnimi ujetniki. Ali drugače povedano, tudi vojaškim osebam JLA, ki so bile od 26. junija 1991 poslane na bojni pohod v

⁷⁷ V 6. odstavku 2. člena Zakona o vojnih veteranih (Uradni list RS, št. 110/03) je določeno, kdo od bivših pripadnikov JLA je lahko, oziroma ne more biti (slovenski op. a.) vojni veterani:

Vojni veterani so tudi pripadniki bivše Jugoslovanske ljudske armade, ki je po nalogu pristojnih organov Republike Slovenije od 17. 5. 1990 do 18. 7. 1991 izvajal vojaške, obveščevalne in protiobveščevalne naloge v korist Republike Slovenije.

Vojni veterani po tem zakonu ne more biti oseba, ki je prestopila iz JLA, pa ni bila udeležena v neposrednih obrambnih aktivnostih, oseba, ki ni prestopila iz JLA na podlagi poziva Predsedstva Republike Slovenije o prestopu pripadnikov JLA do določenega roka ter oseba, ki je v času agresije na Republiko Slovenijo redno služila vojaški rok ali je bila na civilnem služenju vojaškega roka, razen če je bila udeležena v neposrednih obrambnih aktivnostih.

⁷⁸ Gre za spominski znak (Slovenske vojske), ki je namenjen vsem, ki so v času agresije nad Slovenijo prebegnili iz JLA in se priključili TO RS. Znak so lahko prejeli državljani Republike Slovenije, ki so zapustili JLA med 27. junijem in 2. julijem 1991 (poleg aktivnih vojaških oseb še civilne osebe na službi v JLA in vojaki na služenju vojaškega roka v JLA). Glej: <https://postanivojak.si/priznanja/spominski-znaki/>.

⁷⁹ Na strokovnem posvetu 2. decembra 2022 v Puconcih in pisno (Fišer, Izjava z 3. decembra 2022).

Slovenijo, je pripadla oznaka agresorjev, ko pa so zapustili zvezne vrste, jih nismo označevali še z dezertjerji in to tragedijo vojne poskušali nekako spraviti z veteranskimi statusi in medaljami.⁸⁰

8 Zaključek

V Sloveniji so raziskave in znanstvenih obravnav o tem, kako so zadeve povezane z vojnimi ujetniki, prebežniki in pristopniki vplivale na razplet osamosvojitvene vojne pa tudi ostalih vojn na območju nekdanje skupne države Jugoslavije dokaj redke⁸¹. Ta prispevek je skozi opis izhodišč za odpoklic in poziva za pristop pripadnikov JLA v slovenske obrambne sile, predstavitev značilnosti funkcionalne razmejitev in nastajanja ter delovanja glede zbirnih centrov med TO in ONZ in predstavitev ter primerjave številčnih kazalnikov tako poskus odstranjanja dodatnih neznank in dejstev. Raziskovanje tematike skozi proučevanje dokumentov, zbornikov in pričevanj o zbirnih centrih, postopkih in ravnanju s prebeglimi in ujetimi pripadniki zveznih sil v slovenski osamosvojitveni vojni se je izkazalo kot zelo kompleksno. Dostopnost virov, nekatera že pojasnjena dejstva in kazalniki so omogočili prikaz ugotovitev in oblikovanje zaključkov, ki do sedaj še niso bili v celoti predstavljeni.

Glede vrst in števila centrov sem posebej izpostavljajal, da so v Sloveniji leta 1991 obstajale tri vrste centrov, ki so bili vključeni v aktivnosti, katerih predmet proučevanja je ta prispevek. To so bili zbirni centri TO za katere so imeli pripravljene načrte in so jih organizirali in vodili ŠTO. Drugo vrsto so predstavljali zbirni centri za vojne ujetnike, ki so nastajali v teku bojnih delovanj in so jih vodili ter upravljali organi za notranje zadeve ob sodelovanju TO, RK in drugih struktur. Tretji pa so bili informativni oziroma kasneje imenovani begunski centri v organizaciji CZ in RK, ki so tudi v času osamosvojitvene vojne bili vpeti v postopke delovanja zbirnih centrov. V prispevku sem predstavil, kako je bilo z načrtovanjem za oblikovanje in aktiviranje teh različnih zbirnih centrov, pa tudi kje in kako so se prekrivale aktivnosti pri zbiranju, procesiranju in odpuščanju zajetih, prebeglih in pristopnih pripadnikov JLA in ostalih zveznih sil.

⁸⁰ Zanimivo je, da so se podatki za podelitev omenjenega spominskega priznanja Zvest Sloveniji v začetku zbirali pod oznako spominski znak »Zvest domovini 1991«. Glej: akt RŠTO, št. 804-08/174, z 29. junija 1992.

⁸¹ Funkcionalni vidiki organiziranja, vzpostavljanja in delovanja zbirnih centrov v ONZ za Slovenijo so obdelani v zborniku , (Brvar, 2021), za Vzhodnoštajersko pokrajino pa v zborniku (Ploj, 2023). V znanstveni monografiji (Furlan, 2023), je vloga pripadnikov JLA, ki so se pridružili TO, opisana v poglavju Sile in sredstva za uresničitev vojaške strategije (str. 136-137).

V Pomurju sta bila organizirana in delovala 757. ZC TO v Prekmurju na območju občine Murska Sobota in Lendava in 737. ZC TO v Prlekiji na območju občine Gornja Radgona in Ljutomer. Do njihove zanimive transformacije pride, ko se po odločitvi republiške koordinacije začne z vzpostavljanjem zbirnih centrov za vojne ujetnike. V Prekmurju se ZC TO integrira z CVU, medtem ko v Prlekiji nadaljuje s samostojnim delovanjem in se vzpostavi le sodelovanje z ONZ in njegovim centrom za vojne ujetnike. V času bojnih delovanj do 3. julija 1991 v Pomurju še ni ustanovljen center za begunce, vloga informativnega centa pa je pripadla tistemu na območju Maribora. Predstavljam sem tudi strukturo pomurskih (zbirnih) centrov za vojne ujetnike, ki prikazuje sedem teh enot (lokacij) in opozoril na še vedno aktualno dilemo, ali so zbirni centri lahko v zaporih.

V Pomurju je v osamosvojitveni vojni med zajetimi in prebeglimi skupaj 590 zveznih pripadnikov, medtem, ko je skozi zbirne centre evidentirano 546 oseb. Značilnosti in posebnosti teh kazalnikov sem pojasnil. Izpostavljam, da vsi zajeti in prebegli niso šli skozi zbirne centre Pomurju, kar vse kaže na dinamičnost aktivnosti in posebnosti razkroja zvezne vojske, ne le na območjih vojnih spopadov in napadene Slovenije, ampak tudi širše. Pojasnil sem številčne kazalnike o strukturi oseb, ki so bili v CVU.

Ocena o tem, kako je število prebeglih in zajetih zveznih pripadnikov, pa tudi število žrtev mrtvih in ranjenih vplivala na JLA in izhod osamosvojitvene vojne v Sloveniji je lahko le splošna, vendar z oznako zelo pomembno. V tem se razlikuje tudi značaj te posebne državljanske vojne v Sloveniji od tistih na ostalih območjih nekdanje SFRJ. V dostopnih virih in pričevanjih o delovanju v centrih se ni govorilo o ravnanju s premaganimi. Nasprotnim vojakom se je pomagalo pobegniti, se jih zajeti in zatem se jih oskrbuje kot lastno vojsko ter se jim kasneje podeljuje medalje in veteranski status.

Večina zbirnih centrov TO v Pomurju preneha z delovanjem, potem ko do 5. julija izpustijo ujetnike. ZC TO v Bučkovcih deluje do 11. julija 1991. Delovanje murskosoboškega centra za vojne ujetnike v zaporih se nadaljuje, čeprav se po 8. juliju 1991 število ujetnikov zmanjša. Ta center se razformira 21. avgusta 1991. S tem pa teh pojavov ni konec in se prebegli vojaki v Slovenijo iz ostalih območij Jugoslavije, kjer potekajo vojaški spopadi, obravnavajo kot civilni begunci in procesirajo skozi begunske centre.

V ravnanju z zajetimi in prebeglimi ter vojnimi ujetniki v Pomurju ima nekaj posebnosti, ki so predstavljene. Ni pa bilo izrednih dogodkov v smislu ogrožanja ali poškodovanja teh oseb. Ni tudi evidentiranih pojavov nekorektnega ravnanja in maltretiranja ali celo sproženih sodnih postopkov zaradi kršitev mednarodnega humanitarnega in vojnega prava.

Literatura in viri

- Brvar, Bogomil (ur.). 2021. Vojni ujetniki v Sloveniji 1991 – Zbornik: ob 30-letnici vojne za Slovenijo. Ljubljana: Zveza policijskih veteranskih društev Sever.
- Davor, Marijan. 2012. Zamisao i propast napadne operacije Jugoslavenske narodne armije na Hrvatsku u rujnu 1991. godine. godine. Dostopno na: <https://hrcak.srce.hr/file/133719> (23. decembra 2022).
- Furlan, Branimir. 2023. Vojaška strategija osamosvojitve Slovenije. Ljubljana: Defensor.
- Habulin, Tomislav. 2011. Aktivnosti pomurske milice v vojni za Slovenijo – Diplomsko delo. Maribor: Fakulteta za varnostne vede.
- Horvat, Marjan. 2015. Teritorialna obramba Vzhodnoštajerske pokrajine (7. PŠTO) v vojni za Slovenijo 1991 – Magistrsko delo. Maribor: UM, Filozofska fakulteta.
- Mariborska razstava usmerja pozornost v kmečko uporništvu 20. stoletja "Zeleni kader se je na Slovenskem razvil zlasti v Trnovskem gozdu in na Pohorju" Dostopno na: <https://www.rtv slo.si/kultura/dediscina/mariborska-razstava-usmerja-pozornost-v-kmecko-upornistvo-20-stoletja/639154> (23. decembra 2022).
- Mihalič, Edvard. 2002. Vojna za Slovenijo leta 1991 v Prekmurju – Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- Ploj, Mirko (ur.). 2022. Zbornik vojni ujetniki v vzhodnoštajerski pokrajini 1991 : [ob 25. obletnici ustanovitve Policijskega veteranskega društva Sever Maribor]. Maribor: Zveza policijskih veteranskih društev Sever.
- Puš, Robert. 2011. Pobeg dveh oficirjev iz JLA, V: Teropšič, Tomaž in Mitja Teropšič.. Brežice: Posavski muzej in PO ZVVS Posavja, str. 229-236. Dostopno na: <http://www.krsko.zvvs.si/files/11000/04-2/zmagovito-posavje5f31625a1a805.pdf> (23. decembra 2022).
- Repe, Božo. 2004. Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (III. Del: osamosvojitve in mednarodno priznanje). Dostopno na: <https://www.sistory.si/publikacije/prenos/file/?fileId=25788&download=1> (23. decembra 2022).
- Ribaš, Drago (ur.). 2018. Pomurje je gorelo modro – 1. in 2. del. Murska Sobota: Signal.

- Ribaš, Drago (ur.). 2021. Občina Lendava v soju osamosvojitvene vojne 1991 – zbornik ob 30-letnici osamosvojitve Republike Slovenije. Murska Sobota: Policijsko veteransko društvo Sever za Pomurje in Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo Lendava.
- Sancin, Vasilka, Dominika Švarc in Matjaž Ambrož. 2009. Mednarodno pravo oboroženih spopadov. Ljubljana: Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje.
- Šteiner, Alojz (ur.). 2015. Vloga TO Pomurja v procesu osamosvajanja – Zbornik. Lendava: Arma.
- Šteiner, Alojz. 2001. Značilnosti bojnega delovanja TO v Vzhodnoštajferski pokrajini v vojni leta 1991. V: Pavlin, Vojko (ur.), Marković, Zvezdan (ur.). Vojna za Slovenijo 1991. Vojaška zgodovina, 2/01 (4). Ljubljana: Generalštab Slovenske vojske, Center za vojaškozgodovinsko dejavnost, 2001, str. 68-83.
- Šteiner, Alojz. 2018. Organizacije in težiščne aktivnosti Teritorialne obrambe na področju Vzhodnoštajferske pokrajine v letih 1990/1991. V: Bernik, Valerija (ur.) et. al., Vzhodnoštajferska v procesih osamosvajanja Slovenije. Maribor: Vojaški muzej Slovenske vojske, str. 83-122.
- Šteiner, Alojz. 2021. Po sledih dokumentov ob smrti Josefa Simčika v Mariboru, 24. maja 1991. V: Vojnozgodovinski zbornik, št. 52. Logatec: Vojni muzej Logatec, str. 203-215.
- Šteiner, Alojz. 2022. Nekaj posebnosti osamosvojitvene vojne na območju Pomurja leta 1991. V: Dražnik, Ljubo, Kosi, Anton. Kako smo branili osamosvojitvene procese Republike Slovenije – zbornik. Ljutomer: Območno združenje slovenskih častnikov: Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo: Policijsko veteransko društvo Sever za Pomurje, pododbor, str. 63-84.
- Švajncer, J. Janez. 1993. Obranili domovino – Teritorialna obramba Republike Slovenije v vojni za svobodno in samostojno Slovenijo. Ljubljana: Viharnik, str. 135 – 188.
- Toš, Marijan, (ur.). 2003. Čas odločitve 1990 – 1991 – Zbornik območnega združenja veteranov vojne za Slovenijo Lenart. Lenart: Tiskarna M.A.T.
- Vojna za Slovenijo: Zbirni center za prebežnike, ki je deloval na skrivni lokaciji pod tajnim imenom "Lokvanj". Dostopno na: <https://domzalec.si/turizem/zgodovina/vojna-za-slovenijo-zbirni-center-za-prebeznike-ki-je-deloval-na-skrivni-lokaciji-pod-tajnim-imenom-lokvanj/> (23. decembra 2022).
- ZSLO, 1989. Predpisi o uporabi pravil mednarodnega vojnega prava v oboroženih silah SFRJ. Beograd: Vojna štamparija.
- RŠTO, 1991. Poročilo o bojni pripravljenosti štabov in enot TO R Slovenije
- VMSV, ZA, OV, 7. PŠTO, št. 804-03/227, z 29. junija 1991. Ukaz (za sodelovanje pri formiranju zbirnih centrov za vojne ujetnike).
- VMSV, ZA, OV, 7. PŠTO, št. 804-03/262, z 5. julija 1991. Razporejanje v/o.
- VMSV, ZA, OV, 7. PŠTO, št. 804-03/312. Analiza bojnega dejstvomjanja 7. pokrajinskega štaba Maribor za čas od 26. 6. do 15. 7. 1991.
- VMSV, ZA, OV, 7. PŠTO, št. LO UTSZ 804-03/62, z 27. maja 1991. Naloge ukrepov pripravljenosti.

VMSV, ZA, OV, 7. PŠTO, št. LO VTSZ 804-03/143, z 14. junija 1991. Ukaz za izdelavo »Načrta za formiranje zbornih centrov.

VMSV, ZA, OV, 7. PŠTO, št. SZ, 804-03/183, z 25. junija 1991. Odredba o podreditvi poveljstev in enot JLA.

VMSV, ZA, OV, RŠTO, št. LO DT 804/03-173, z 23. maja 1991. Ukaz za formiranje zbirnih centrov.

VMSV, ZA, OV, RŠTO, št. SZ 804-03/283, z 12. junija 1991. Dopolnilo k ukazu za formiranje zbirnih centrov.

VMSV, ZA, OV, RŠTO, št. SZ 804-03/406, z 25. junija 1991. Odredba o podreditvi enot, zavodov in poveljstev JLA na ozemlju Slovenije v sestav Teritorialne obrambe Slovenije.

VMSV, ZA, OV, RŠTO, št. Z-804-03/410-91, z 25. junija 1991. Ukaz (z rokom vzpostavitve zbirnih centrov).

VMSV, ZA, OV, RŠTO, št. Z-804-03/420, z 30. junija 1991. Zahteva za podatke o formiranih zbirnih centrih.

Zbirka dokumentov iz arhiva PU MS iz zbirke Akcija Zgodovina. Dostopno v: Pomurje je gorelo modro, 2018. Mapa z datotekami - 3, Osamosvojitvena vojna od 20. 6. 1991 do vključno 15. 7. 1991.

Zbirka dokumentov iz arhiva PU MS iz zbirke Akcija Zgodovina. Dostopno v: Pomurje je gorelo modro, 2018. Mapa z datotekami - 4, Čas po osamosvojitveni vojni od 16. 7. 1991 do konca oktobra 1991.

Ustavni zakon za izvedbo ustavnih amandmajev XCVI in XCVII k Ustavi Republike Slovenije na področju ljudske obrambe (Uradni list RS, št. 35/90)

Zakon o vojnih veteranih (uradno prečiščeno besedilo) (Uradni list RS, št. 110/03)

ZSLO, 1989. Predpisi o uporabi pravil mednarodnega vojnega prava v oboroženih silah SFRJ – PrU-2. Beograd: Vojna štamparija.

RSLO, 1991. Navodilo za sprejem vojakov, gojencev, aktivnih vojaških oseb in civilnih oseb ter vojakov po pogodbi iz JLA. Št. 801/303, z 10. junija 1991.

Izjave (pisne in telefonska) Miran Fišer, z 3. decembra 2022, 21. januarja 2023 in 11. februarja 2023. Hrani Avtor.

Izjava (telefonska) Janez Kološa, z 3. februarja 2023. Hrani Avtor.

Izjava (telefonska) Ciril Magdič, z 7. februarja in 15. februarja 2023. Hrani Avtor.

Izjava (telefonska) Drago Ribaš, z 6. februarja 2023. Hrani Avtor.

Izjava (avtorju) Franc Vukajič, Radenci 18. decembra 2022. Hrani Avtor.